

Než přijde latex

Česko hledá cestu, jak zabránit matce všech pohrom: zániku zdejší orné půdy

TOMÁŠ BROLÍK / FOTO MATĚJ STRÁNSKÝ

P

anující sucho vrátilo do centra pozornosti problém českého státu: pole, ze kterých vinou špatného zacházení po milionech tun mizí každý rok půda. Podle čerstvé zprávy ministra životního prostředí Richarda Brabce je padesát procent polí v Česku „brutálně“ postiženo erozí. Podobná čísla a varování doprovází fotografie zubožených, rozpraskaných a vyschlých lánů.

„Máme ještě padesát let času. To je velmi málo. Pak už nám nepomůže technika, chemie ani sebelíp míněná snaha. Zemědělství začne nenávratně mizet,“ říká zdejší přední odborník na půdu Luboš Borůvka. Jízdní řád směrem konečná začíná už dnes a Borůvka ho umí věčně popsat. Zároveň ale on i další odborníci upozorňují, že temné konce ještě nejsou nevyhnutelné.

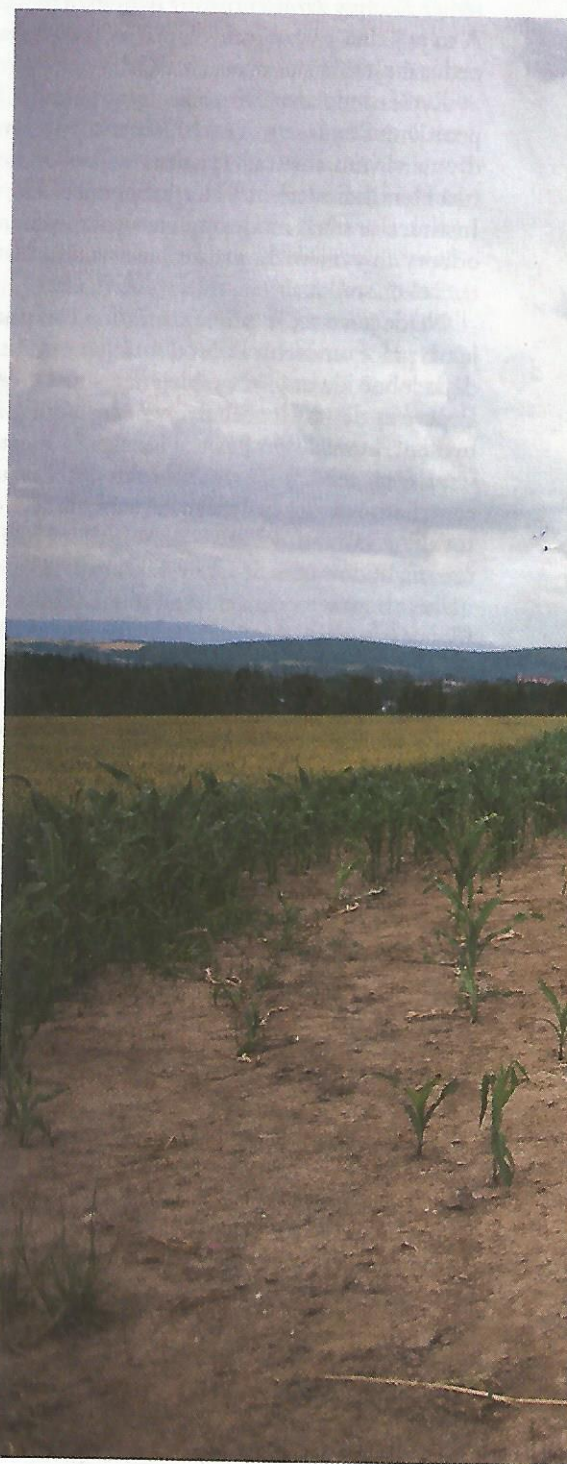
Po krůčcích ke konci

„Zpočátku není nic poznat, jen to, že nemocná půda znamená menší výnos,“ popisuje Borůvka vývoj v případě, že dosavadní trendy budou pokračovat. „Logickou reakcí je tedy víc koncentrovaných umělých hnojiv, což se v dlouhodobém důsledku odrazí na zdraví rostlin i lidí a zvířat, kteří je jedí.“

Protože však takhle obhospodařované pole – což je pro zdejší velkodružstva standard – v sobě hnojivo a vodu neudrží, při každém dešti se velké množství obou komodit splachuje spolu s orníci. Buď zmizí v potocích a řekách, nebo se v dolních částech polí vytváří jedovatý bazén plný hnojiv a pesticidů. Jak říká Borůvka – hnojit víc a víc prostě nejde do nekonečna. Od určitého množství je to jed, který rostliny zabíjí. Odpovědí současného přístupu je, že změníme odrůdy, které tu pěstujeme. Dnešní obilí zmizí a nahradí ho jeho příbuzní, kteří lépe obstojí ve vyprahlé a suché půdě, jež neudrží vodu a živiny. Nové odrůdy, nepřivyklé zdejšímu prostředí, budou ovšem znamenat větší spotřebu pesticidů a herbicidů, které budou rostliny chránit před škůdci.

Tím se konec oddálí o dalších několik let. Pak už bude potřeba radikálně „vylepšovat“ samotnou půdu. „Hydrogel je prášek, který v půdě uměle udržuje vodu. Jeho masivní používání je další možnost, jak udržet pole při životě. Skutečný problém eroze a mizení půdy – totiž že se drolí na prach

Dvacet milionů tun ročně – pryč.

a voda a vítr je odnáší – ale zůstane nevyřešen,“ říká Borůvka. Poslední krok je tedy do polí vsříkovat chemické látky podobné latexu. Těmi se zrníčka půdy slepí a zpomalí se její rozpadání. „Je to experimentálně ověřené technické řešení. Ale jen dočasné. Pak už se zemědělci dostanou na neúrodné podloží, na skálu. Dnešním tempem se to stane generaci našich vnuků,“ tvrdí.

Zároveň, jak už bylo řečeno, platí, že „doba latexová“ a to, co přijde po ní, nejsou nevyhnutelné. A recepty, jak si definitivně nezničit půdu pod nohama, tu jsou.

Státní obrat

„Cílem je tohle,“ ukazuje Vladimír Dolejský na leteckou fotografii rakousko-českého pohraničí na jižní Moravě. Na rakouské straně je vidět pestrobarevná mozaika malých, těžko spočítatelných polí, na české jsou kachle mnohonásobně větší. „Respektive – cílem je, aby hranice nebyla ze vzduchu vidět a i česká strana vypadala stejně jako rakouská,“ dodává náměstek zdejšího ministerstva životního prostředí.

Dolejský a jeho tým stojí za právě projednávaným a naprosto neambicióznějším plánem na ochranu půdy, se kterým český stát

Kde je zodpovědnost? (Šolasterovi)

dosud ve své historii přišel. Jejich protierozní vyhláška představuje obrat v tom, jak se tuzemské úřady na péči o obhospodařovaná pole dívají.

Stát se dnes snaží zemědělce držet u racionálního – tedy ohleduplného – vztahu k půdě pozitivní motivací. Dotacemi z české a především evropské kasy štědře přispívá těm, kdo se rozhodnou hospodařit podle osvědčených vstřícných metod: vytvářejí mokřady, které přirozeně zadržují vodu, obnovují meze rozorané v padesátých letech při kolektivizaci, vzdávají se části výnosu a některá svá pole zatravníují nebo mezi jednotlivými úseky polí vysazují remízky. Ani ti zemědělští producenti, kteří o takovéhle hospodaření nemají zájem a peníze raději oželí, nemají úplně volné ruce. I nárokové dotace, důležitá část zemědělských rozpočtů, jsou podmíněné dodržováním základních pravidel, jak erozi bránit. Podle vědeckých dat je však tenhle nutný základ málo, a půdy ohrožené erozí tady přibývá.

„Ukázalo se, že chybí nějaký tvrdý nástroj, který by hospodáře nutil se o půdu skutečně starat. A ten přichází teď,“ říká Dolejský. Doposud úřady zajímalo to, zda zemědělci dodržují pravidla, ale nestaraly se o výsledek. Přípravovaná vyhláška má tohle otočit: ve třech čtyřletých obdobích nařizuje, kolik naneyvš může z jednoho hektaru za rok dešť odplavit půdy, přičemž požadavky se s každým obdobím zpřísní. Ministerstvo má připravenou zvláštní metodiku, kterou bude erozi měřit. Tomu, kdo zákonným normám nedostojí (a zároveň nebude kontrolorům

schopný doložit, že požadavky nesplnil kvůli objektivní příčině, třeba živelní pohromě), hrozí citelné pokuty – v případě velkých podniků hospodařících na stovkách či tisícovkách hektarů může jít o desítky milionů korun ročně. Jakým způsobem nároky nové vyhlášky jednotliví hospodáři splní, přitom stát nechává na nich.

Přísné moc, anebo málo?

Podle původního plánu měla vyhláška platit od 1. července, ale její přijetí se v připomínkovém řízení zpomalilo kvůli odporu Agrární komory ČR (AK), která zastupuje velké zemědělské podniky. Podle jejího prezidenta Zdeňka Jandejska by takhle plošně stanovené normy členy komory příliš omezovaly v podnikání. „Tvrdit, že jediným viníkem eroze jsou zemědělci, je zjednodušení,“ říká Jandejsek s tím, že krajinu a její mikroklima mění i rozrůstající se betonové a asfaltové plochy kolem měst, na což zemědělci nemají žádný vliv, takže je nefér, aby všechnu zodpovědnost nesli oni. Prezident AK navrhuje, aby v příštích pěti letech vyhláška platila jen ve zkušebním režimu a na omezené rozloze, „a další postup můžeme zvážit poté, co vyhodnotíme její dopady“.

Podle Dolejského je odpor především ze strany velkých zemědělců logický, protože aby požadavky vyhlášky splnili, budou muset v příštích deseti letech nevyhnutelně změnit způsob, jakým se v Česku na většině zemědělské půdy hospodaří – na rozlehlých lánech, kde velkým těžkým strojům nebrání v cestě žádné meze ani jiné překážky. To se v současnosti čistě peněžně vyplácí (ze-

mědělců jako celek hlásí v posledních letech rekordní zisky), ale podle odborníků je to klíčová příčina ničení polí.

I přes odpor části zemědělců ministerstvo věří, že vyhláška platit začne – nový termín je od příštího roku. Stojí za ní i odborníci: podle Bořivoje Šarapatky, předsedy České pedologické společnosti, je naopak slabinou vyhlášky to, že je přísná málo – správně by podle něj měla požadovat větší zlepšení stavu půdy v kratším čase.

Vyhláška má také podporu druhé části zemědělců, Asociace soukromého zemědělství ČR, která sdružuje hlavně menší sedláky a firmy. „Naši členové by s ní problém neměli, nemám v ruce přesná data, ale přísné normy by většina z nich plnila už teď,“ říká sekretář asociace Jaroslav Šebek. Podle Šebka je vyhláška krok správným směrem, „ale je to úřednické nařízení. Určitě neuškodí, ale skutečné řešení je jinde. Každý kousek pole má svého majitele. A ten se o něj musí starat, to bude účinnější než jakákoli státní kontrola,“ dodává.

Paradox

V Česku jsou podle státních statistik takových majitelů dva miliony. Většina z nich vlastní několik hektarů půdy, kterou pronajímají především velkým zemědělským firmám. Ty sice obhospodařují tři čtvrtiny tuzemských polí, ale z této rozlohy vlastní jen o něco víc než desetinu. Drtivou většinu půdy, na níž podnikají, mají pronajatou od malých vlastníků půdy.

„Je to paradox. Každý vlastník bytu si dává pozor, aby mu ho nájemník neničil. A tady jsou statisíce majitelů polí, tedy něčeho podobně hodnotného, a vůbec se nezajímají, co s nimi nájemci provádějí.“ Tohle si Petr Hanák, zakladatel Českého fondu půdy, uvědomil před deseti lety. Původním povoláním bankéř tehdy hledal, kam uložit část úspor, a na radu známého koupil kousek zemědělské půdy.

„Chytlo mě to,“ říká o vlivu tehdejšího nákupu na jeho život Hanák. „Půda je úžasná věc. Je to něco, co dává smysl. A taky – je to dlouhodobá a spolehlivá investice, pokud se o ni správně staráte.“ Podle propočtů totiž může dvacetihektarový pozemek vynést svému majiteli stejné nebo i větší peníze než byt v krajském městě. Z původního koníčku se tak v průběhu let stala pro bývalého bankéře práce na plný úvazek. Ve fondu, který spoluvěde, má uložené peníze přes tři sta investorů, spravuje pět tisíc hektarů orné půdy, jejíž hodnota se blíží dvěma miliardám korun, a na mapě se malé flíčky polí fondu táhnou napříč celým Polabím.

Pět tisíc hektarů nedělá z fondu úplného pozemkového rekordmana, na podobné rozloze hospodaří několik zdejších zemědělských koncernů, ale podle Hanáka je to dost na to, aby byl fond každému rovnocenným partnerem. Má prostředky na to, aby o půdu, kterou zemědělcům pronajímá, pečoval systematicky: pracuje s veřejně dostupnými daty úřadů, které stav půdy dlouhodobě sledují, a může si zaplatit vlastní měření na pozemku, kde má pochybnosti o tom, jestli nájemník půdu neničí. „S nájemci se vždycky snažíme dohodnout, což je samozřejmě s tvrdými čísly v ruce snazší. Občas se ale stane, že nás ignorují a na naše výtky nedají, nejsou ochotní nebo schopní svoji praxi změnit. Pak nezbyvá než smlouvu ukončit a pole pronajmout někomu jinému. Máme dost kontaktů a téměř vždycky dost zájemců,“ vysvětluje Hanák. Před několika týdny takhle vypověděli smlouvu družstvu, které dlouhodobě

neplnilo dohody, a pole pronajali soukromému zemědělcovi, který chtěl rozšířit své hospodářství a v nějž mají důvěru.

U vyhlášky, kterou připravuje ministerstvo životního prostředí, se mu líbí především princip: přímá odpovědnost za stav pole, na kterém zemědělec hospodaří. Myslí si ale, že spíš než úřední sankce – pochybuje, že státní kontrola budou schopni účinně dohlížet na všechna pole, kterých se vyhláška má týkat, a případné pokuty pak i vymáhat – by měly jako kontrola fungovat soudy. „Pokud někdo hospodaří tak, že pole drancuje, snižuje jeho hodnotu. Je to škoda na majetku a tak by k tomu soudy měly přistupovat,“ říká Petr Hanák. Na průlomový proces, kdy by majitel pole žaloval o náhradu škody nájemce, který mu poškodil svým špatným hospodařením pole, tuzemská justice teprve čeká. Jak ukazuje případ manželů Šolasterových, povede k němu dlouhá cesta.

Velmi místní katastrofa

Jaromír Šolaster v obývacím pokoji svého domku ve slezských Větrkovicích ukazuje nahrávku ze srpna roku 2007, kdy soudní příběh jeho a jeho manželky začal. Sedmdesátník, bývalý soukromý zemědělec, má pole a stodolu v bezprostřední blízkosti pole zdejšího zemědělského družstva. Na videu je vidět ohromná hnědá řeka vody a bahna, která v hustém lijáku teče z družstevního pole a prohání se stodolou Šolasterových. „Ve stodole jsme měli stroje a taky sklizeň máku. Všechno bylo zničeno, škoda byla přes tři sta tisíc korun,“ vzpomíná. Jeho úvaha byla jednoduchá: jeho vlastní pole, sousedící s družstevním, zůstalo při srpnovém dešti netknuté, zatímco z družstevního tečou tuny bahna a páchají spoušť v okolí. Družstvo tedy hospodaří špatně a za škody by mělo nést odpovědnost. Když nepřistoupilo na mimosoudní vyrovnání, v roce 2008 ho zažaloval.

Soud běží dodnes a jeho průběh Jaromír Šolaster dokládá tlustými složkami, které vrší na stůl. V průběhu let na svou stranu shromáždil znalecké posudky všech příslušných úřadů i institucí, které mu dávaly za pravdu a vyvracely obhajobu družstva: že v srpnu 2007 přišla výjimečná lokální živelní pohroma a bylo nad síly družstva škodám zabránit. Tuto verzi družstvo podpořilo posudkem znalce, kde je zhruba řečeno, že data z meteorologických radarů nemohou vyvrátit možnost, že přímo nad družstevním polem přišlo víc než jinde v okolí včetně přilehlého pole Šolasterových. Opavská soudkyně Miroslava Kramná tuhle verzi přijala a žalobu Šolasterových letos v březnu zamítla, manželé mají navíc zaplatit soudní náklady ve výši téměř čtvrt milionu korun. „Co k takovému rozsudku říct,“ kroutí hlavou Jaromír Šolaster. „Snad že soudkyně zemědělství nerozumí, chtěla mít soud z krku a raději zamítla naši žalobu, než by odsoudila velkou firmu.“

Šolasterovi se proti rozsudku odvolali a nyní čekají na další stání. Mezitím ale přišla pro manželé dobrá zpráva. Západočeská obec Němčovice, která se v takřka identickém případě soudila přes deset let, u plzeňského krajského soudu definitivně uspěla a žalované zemědělské družstvo musí uhradit třisetisícovou škodu, kterou na obecním majetku napáchala bahenní vlna z jeho pole. „Takže máme precedens,“ říká Jaromír Šolaster. „A nakonec se snad skutečně zodpovědnosti dobereme.“ ●

**Každý kus
pole má svého
majitele. A ten
se o něj musí
starat.**